

РЕЦЕНЗІЇ

УДК (049.32(sad)94(437=161.2)“1919/1939“(031)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-39-127-131>**Олег Мельничук**

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: oleh.melnychuk@vspu.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1901-3149>ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/C-9161-2019>

Scopus ID: 57212406873

Олександр Кравчук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: ol-kravcuk@i.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>ResearcherID: <https://publons.com/researcher/1897273/kravchuk-oleksandr/>**Оксана Пеленська. Україна поза Україною: Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919-1939). Прага: Národní knihovna České republiky-Slovanská knihovna, 2019. 331 с.**

Анотація. У статті прорецензовано книгу Оксани Пеленської, присвячену характеристиці діячів українського емігрантського руху в сферах мистецького, культурного і громадського життя в міжвоєнній Чехословаччині 1919-1939 рр.

Ключові слова: громадське життя, культура, мистецтво, міжвоєнна Чехословаччина, українська еміграція.

Оксана Пеленська – відома фахівчиня у царині українського емігрантського творчого середовища у міжвоєнній Чехословаччині, автор монографії «Український портрет на тлі Праги: Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині» (Нью-Йорк – Прага, 2005). Певним продовженням цієї тематики та результатом тривалої дослідницької роботи стало видання праці довідникового характеру – «Україна поза Україною: Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919-1939). Прага: Národní knihovna České republiky-Slovanská knihovna, 2019. 331 с.». Видання виконане якісно у поліграфічному плані.

Рецензована праця складається з таких частин: «Вступне слово» (с. 5-8), «Видавничі зауваги» (с. 9), «Словникова частина» (с. 11-279), «Ілюстрації» (мистецьких творів емігрантів) (с. 282-300), «Українські пам'ятники, пам'ятні знаки і меморіальні таблиці в Чеській Республіці» (с. 301-304), «Українські адреси в міжвоєнній Чехословаччині» (с. 305-309), «Бібліографія» (с. 310-316), «Довідкова література» (с. 317), «Реєстр гасел» (с. 318-322), «Прийняті скорочення» (с. 323-324), «Бібліографічні скорочення» (с. 325-328), резюме англійською, українською та чеською мовами (с. 329-331).

Енциклопедичний словник присвячено унікальному доробку українських емігрантів у царині культури та громадського життя в Чехословаччині в 1920-1930-х рр. Аргументуючи актуальність теми, О. Пеленська відзначила: «Історія української міжвоєнної еміграції – важливе джерело для вивчення історії України ХХ ст. і в цьому контексті творчість українських мистців невід'ємна його складова» (с. 7).

Словникова частина нараховує 340 гасел. До них подано основну літературу з теми та ілюстрації. У гаслах також вказані відомості про місця зберігання творчої спадщини митців (архіви, бібліотеки), що полегшує дослідникам її подальше вивчення.

Низка статей відведена постатям ХІХ – початку ХХ ст. Метою авторки, за її словами, було «наголосити на давню й багату українську традицію в чеському творчому середовищі, розширити уяву про український-чеський інтелектуальний контекст, сформований протягом ХІХ ст. і продовжений у міжвоєнні десятиліття ХХ ст.» (с. 7). Зокрема, йдеться про М. Гоголя, який у 1845 та 1846 рр. лікувався у санаторії Прісініца курорту Грєфєнберг (нині частина міста Єсенік). Також показано зв'язки з Чехією Лесі Українки та І. Франка, ученого-фізика І. Пулюя. Відзначено перше повне безцензурне видання «Кобзаря» Т. Шевченка, здійснене О. Русовим у Празі в 1876 р.

Понад 200 гасел присвячені найвиразнішим митцям, майстрам слова, серед яких – представники такого українського феномену, як «празька поетична школа», композиторам, видавцям, які творили та працювали у 1920-1930-х рр. у Чехословаччині. О. Пеленська наголосила, що «демократична Чехословаччина Томаша Гарріґа Масарика на два міжвоєнних десятиліття стала для багатьох українських митців, поетів і письменників, видавців, акторів другим домом, періодом найвищого творчого злету, для низки з них і місцем останнього пристанища» (с. 6).

Для авторки привернення уваги до цих постатей, часто маловідомих в Україні, є символічним, адже «залишена ними спадщина – твори малярства, графіки, скульптури, пам'ятники, щоденники, кореспонденції й архіви свідчить про віру й творчу візію майбутньої України й нині є тією дорогою, якою вони повертаються додому», стверджує О. Пеленська (с. 8).

У словнику, зокрема, подано нариси про представників культурно-мистецького, інтелектуального та громадського життя української емігрантської спільноти, до яких належать Д. Антонович, М. Битинський, В. Біднов, Л. Білецький, О. І. Бочковський, К. Вагилевич, І. Горбачевський, Ю. Дараган, С. Дністрянська, Д. Дорошенко, Н. Дяченко-Гордаш, А. Животко, К. Заклинський, П. Зленко, В. Кандиба, В. Касіян, О. Колесса, Н. Королева, В. Королів-Старий, О. Кошиць, І. Кулець, М. Левицький, Б. Лисянський, Н. Лівіцька-Холодна, Р. Лісовський, О. Лотоцький, О. Лятуринська, Г. Мазепа, Є. Маланюк, М. Михайлович, І. Мірний, І. Мірчук, І. Мозалевський, Л. Мосендз, С. Наріжний, М. Обідний, О. Олесь, О. Ольжич, М. Омельченко, І. Панькевич, В. Пачовський, О. Приходько, С. Русова, У. Самчук, В. Сімович, С. Сірополко, В. Січинський, О. Стефанович, О. Теліґа, Д. Чижевський, Є. Чикаленко та інші.

На жаль, у словнику відсутні статті про М. Шаповала і Н. Григорієва, які відіграли визначну роль у розгортанні культурно-освітньої праці українських емігрантів. Вони лише згадуються в гаслах про Український громадський комітет і культурно-освітні та наукові інституції, створені з ініціативи цього об'єднання.

Ґрунтовно висвітлено діяльність навчальних закладів емігрантів в ЧСР – Українського вільного університету, Української господарської академії та Українського технічно-господарського інституту, Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, Української студії пластичного мистецтва, Української реформованої реальної гімназії, Українського дитячого сиротинця. Також згадано заснування В. Ємцем Школи гри на бандурі (1923 р., Прага) та В. Авраменком Школи танців (1924 р., Подебради) (с. 11, 78).

Вирізняються змістом статті про художні, етнографічні, книжкові виставки, Празьку поетичну школу, табори інтернованих українських вояків (Німецьке Яблонне, Ліберец, Йозефов), Український громадський комітет, українську народну дерев'яну архітектуру в Чехії. Значна частина гасел стосується різних громадських і культурно-наукових установ емігрантів (Союз українок-християнок у Подебрадах; Союз українських журналістів і письменників на чужині; Українське історично-філологічне товариство, Українське національне об'єднання, Українське товариство прихильників книги, Український академічний комітет, Український історичний кабінет, Український національний музей-архів у Празі, Українські наукові з'їзди, Музей визвольної боротьби України в Празі), «Пласт». Окремо розглядаються видавництва, засновані українськими емігрантами у Чехії (видавництво Юрія Тищенка, видавниче товариство «Сіач», «Український громадський видавничий фонд», «Чесько-українська книга», періодичні видання емігрантів («Вісти Музею визвольної боротьби України в Празі», «Вістник Українського національного музею-архіву при Українському інституті громадознавства в Празі», «Голос Табора», «Гуртуймося», «Нова Україна», «Подебрадка», «Український скиталець», «Український тиждень» та мартиролог українських емігрантів (Ольшанський цвинтар у Празі та Міський цвинтар у Подебрадах).

Частина гасел стосується чесько-української співпраці. Зокрема, подані біографії чеських діячів, які підтримували біженців у розвитку української культури, а саме політиків – В. Гірсу, Т.Г. Масарика, Я. Нечаса. Крім того, у словнику вміщено відомості про діячів культури, що співпрацювали або підтримували емігрантів, а також тих, кого духовні звершення українців інспірували у творчості. Автор називає таких особистостей як В. Амброс, Я. Бідло, Я. Владіслав, Е. Гакен, А. Гартл, Р. Гулька, Ф. Заплетал, Р. Єсенська, М. Неврлий, З. Неєдли, А. Новак, К. Тайґе, Ф. Тіхи, Ф. Фабіанек, В. Фіала, А. Черни.

Низка гасел стосується чеських вищих шкіл, де навчалися українці у міжвоєнний період (Академія образотворчих мистецтв; Празька консерваторія; Художньо-промислова школа у Празі та культурно-наукових установ і мистецьких об'єднань, з якими пов'язана діяльність українських емігрантів. Це – Архів Канцелярії президента республіки; «Дев'єтсіл», Державна наукова бібліотека у Пряшеві, Словаччина; Державний регіональний архів у м. Нимбурк-філія в м. Лиса-над-Лабою; Інститут Масарика і архів академії наук Чеської Республіки; Клементинум; Матиця Словацька; Музей-пам'ятник національної писемності в Празі; Музей української культури у Свиднику, Словаччина; Народний дім у Празі; Національна галерея в Празі;

Національний архів Чеської Республіки; Національний музей у Празі; Словацька національна бібліотека; Слов'янська бібліотека в Празі; Художньо-промисловий музей у Празі.

Показано внесок українських емігрантів в розвиток культури Чехословаччини. Зауважена участь І. Борковського і Я. Пастернака в археологічних розкопках в Празькому Граді. Авторка відзначила, що відомий славіст Д. Чижевський, у 1924-1932 рр. проживав у Празі, в 1929 р. здобув докторський диплом Українського вільного університету і деякий час працював у цьому закладі, у бібліотеці м. Галле (Німеччина) виявив на межі 1934-1935 рр. до того часу невідомий рукопис праці «Pansofie» видатного чеського мислителя і філософа, засновника педагогіки Яна Амоса Коменського.

О. Пеленська висвітлює працю емігрантів у навчальних закладах, інших установах ЧСР. До прикладу, згадується, що Л. Білецький, Д. Дорошенко, О. Колесса працювали у Карловому університеті, В. Лашенко – у чеській школі в м. Подебради, В. Петрук – у гімназії м. Граніце, І. Леонтович, племінник видатного українського композитора, стенографістом Національних зборів ЧСР у 1924-1938 рр. У Слов'янській бібліотеці у Празі працювали О. Гайманівський і П. Зленко, членами Слов'янського інституту в Празі були Л. Білецький, О. Колесса, О. Лотоцький, І. Огієнко, С. Смаль-Стоцький, Ф. Шешко. Співробітниками Національного музею у Празі були Я. Пастернак, О. Ольжич, Л. Красковська. Викладач УВУ В. Залозецький-Сас у 1925 р. став член-кореспондентом Археологічної комісії при Чеській Академії наук і мистецтв. Також О. Пеленська повідомляє, що архітектором у мерії Праги працював С. Дзидз, а А. Корнійчук – у майстерні архітектора Ф. Ройта, брав участь у проектуванні приміщень міністерств сільського господарства, фінансів, Національного банку ЧСР.

У виданні показано працю емігрантів в Закарпатті. Зокрема, це були засновники ужгородської «Просвіти» І. Панькевич, який сприяв створенню у Закарпатті 140 читалень і В. Пачовський; режисери першого українського драматичного професійного театру при цьому товаристві – «Руського театру» М. Аркас і М. Садовський – видатний театральний діяч, лікар Л. Кобилянський. Авторка також відзначила, що С. Дністрянська у 1934 р. заснувала музичну школу в Ужгороді.

Тематики Закарпаття та Пряшівщини стосується низка статей. Йдеться про вихідців із цих регіонів – А. Волошина, В. Гренджу-Донського, О. Дутко, В. Клочурака, І. Лошака, О. Мандич, І. Рошко-Ірлявського, В. Русина, Є. Шерегія, Ю. Шерегія, С. Шутка. Також ця тематика відображена у гаслах про Українську (руську) гімназію в Пряшеві, Етнографічне товариство Підкарпатської Русі, видавництво «Пробоем», «Просвіту», періодичні видання – «Пробоем», «Слово народа», «Подкарпатська Русь».

Довідник містить відомості про ставлення українських емігрантів до трагедії Голодомору-геноциду 1932-1933 рр. та їх прагнення інформувати про нього світову громадськість. Так, 15 лютого 1933 р. з ініціативи Української національної жіночої ради в Празі і за підтримки С. Русової був оприлюднений заклик до народів світу звернути увагу на Голодомор в Україні й надати допомогу її населенню. О. І. Бочковський 1933 р. очолив «Український голодовий комітет» у Чехословаччині, котрий ставив собі за мету поширювати правду про зазначену трагедію, видав у Празі чеською мовою бюлетень «Голодна Україна». Підкреслюється, що О.І. Бочковський був автором широко відомого на Заході відкритого листа, вперше опублікованого 5 вересня 1933 р., до прем'єр-міністра Франції Е. Еррію, симпатика СРСР, який заперечував Голодомор в Україні. Також відзначено, що з ініціативи Н. Дорошенко, день 29 жовтня 1933 р. був проголошений у Празі Днем жалоби, гніву і добровільного голодування на знак солідарності з голодуючими в Україні.

О. Пеленська наводить інші приклади вшанування пам'яті загиблих під час трагедії. Так, друге число часопису «Наша Україна» за 1934 р., який видавав Український дитячий сиротинець, було присвячено трагедії Голодомору.

Зауважено приклади літературного і мистецького осмислення трагедії. Поетеса І. Наріжна написала вірш «Голодний жах» (1933 р.), опублікований у збірці «Настрої» (Прага, 1936 р.). Вказано, що роман У. Самчука «Марія» (1934) «належить до перших українських літературних творів, присвячених трагедії Голодомору». Він присвячений пам'яті матерів, які загинули внаслідок Голодомору. Також О. Пеленська зазначила про акварелі М. Михалевича «Хліба» (1933 р.), присвячені темі Голодомору в Україні, що зберігаються у Національному архіві Чеської Республіки.

Незважаючи на пріоритетну увагу О. Пеленської до питань культури та науки, низку гасел вона присвятила політичним і культурним аспектам відносин України та Чехословаччини. Зокрема, згадуються зустрічі В. Винниченка і М. Грушевського з президентом Т. Г. Масариком. У словнику містяться статті про місії УНР і ЗУНР у Празі та їх очільників – М. Славінського і С. Смаль-Стоцького, Українську республіканську капелу, яку сучасні дослідники представляють як приклад культурної дипломатії [Peresunko, 2019: 68-69].

Разом з тим зауважимо необхідність уточнення інформації про місію ЗУНР. Вказано, що її очільник (С. Смаль-Стоцький) був призначений на посаду у грудні 1918 р., а сама місія діяла до 1920 р. За іншими відомостями, працівники ЗУНР після Акту злуки від 22 січня 1919 р. працювала у складі місії УНР [Карпенко, 2011: 102]. Самостійне представництво ЗУНР у Празі почало діяти з вересня 1920 р., а завершило свою діяльність навесні 1923 р. [Кравчук, 2020].

Загалом, праця О. Пеленської цінна поданим фактичним матеріалом, є помітним явищем у вивченні історії культурного і громадського життя українських емігрантів у міжвоєнній Чехословаччині. Словник відкриває нові можливості для фахівців та усіх осіб, зацікавлених продовжити дослідницьку роботу над історією української еміграції в Чехословаччині. Рецензенти переконані, що енциклопедичний словник О. Пеленської матиме важливе значення у подальшому студюванні зазначеної тематики, сприятиме створенню нових праць для широкої популяризації культурного надбання українських емігрантів. Особливо важливо у контексті українсько-чеських зв'язків продовжити систематичне дослідження матеріалів преси, архівів, зокрема, в Чехії та Словаччині.

Подяка. Висловлюємо щиру вдячність працівникам бібліотек за сприяння у підготовці статті, а також членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

Карпенко, О. (ред.). (2011). *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали*. У 5 т. Т. 5. Кн. 2. *Зовнішня політика і міжнародне становище. 1920-1921 рр.* / Укладачі: О. Карпенко, К. Мицан, Івано-Франківськ: Місто НВ, 948 с.

Кравчук, О. (2020). Т. Г. Масарик і українське питання у документах представництва Західноукраїнської Народної Республіки у Празі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 34. 92-99. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2020-34-92-99>.

Peresunko, Tina (2019) 100 Years of Ukraine's Cultural Diplomacy: The European Mission of the Ukrainian Republican Capella (1919-1921). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal* 6 (2019) 69-89.

Олег Мельничук

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
доктор історических наук, професор (Україна)

Александр Кравчук

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
кандидат історических наук, доцент (Україна)

Оксана Пеленская. *Украина вне Украины: Энциклопедический словарь художественной, культурной и общественной жизни украинской эмиграции в межвоенной Чехословакии (1919-1939)*. Прага: Národní knihovna České republiky-Slovanská knihovna, 2019. 331 с.

Аннотация. В статье прорецензирована книга Оксаны Пеленской, посвященная характеристике деятелей украинского эмигрантского движения в сферах художественной, культурной и общественной жизни в межвоенной Чехословакии 1919-1939 гг.

Ключевые слова: общественная жизнь, культура, искусство, межвоенная Чехословакия, украинская эмиграция.

Oleh A. Melnychuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Dr. (History), Professor (Ukraine)

Oleksandr M. Kravchuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
PhD. (History), Associate Professor (Ukraine)

Oksana Pelenska. Ukraine Outside Ukraine: An Encyclopedic Dictionary of the Artistic, Cultural, and Social Life of Ukrainian Emigrants in Interwar Czechoslovakia (1919-1939). Prague: Národní knihovna České republiky-Slovanská knihovna, 2019. 331 p.

Abstract. *The article reviews a book by Oksana Pelenska, devoted to the characteristics of the Ukrainian emigrant movement in the spheres of artistic, cultural and social life in the interwar Czechoslovakia of 1919-1939.*

Key words: *public life, culture, art, interwar Czechoslovakia, Ukrainian emigration.*

References:

Karpenko, O. (red.). (2011). *Zakhidno-Ukrajinsjka Narodna Respublika 1918-1923. Dokumenty i materialy [Western Ukrainian People's Republic 1918-1923. Documents and materials.]*. U 5 t. T. 5. Kn. 2. Zovnishnja polityka i mizhnarodne stanovyshe. 1920-1921 rr. / Ukladachi: O. Karpenko, K. Mycan, Ivano-Frankivsk: Misto NV, 948 s. [in Ukrainian].

Kravchuk, O. (2020). T. G. Masaryk i ukrajinsjke pytannja u dokumentakh predstavnytva Zakhidnoukrajinsjkoji Narodnoji Respubliki u Prazi. *Naukovi zapysky Vinnycjkogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynsjkogho. Serija: Istorija – Scientific papers of Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*. 34. 92-99. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2020-34-92-99>. [in Ukrainian].

Peresunko, Tina (2019) 100 Years of Ukraine's Cultural Diplomacy: The European Mission of the Ukrainian Republican Capella (1919-1921). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal* 6 (2019) 69-89. [in English].

Статтю надіслано до редколегії 11.01.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 15.02.2022 р.